

MAGYAR HATÁS AZ ERDÉLYI ROMÁN NÉPI MŰVELTSÉGRE

Ha az erdélyi magyar és román népi műveltség néprajzi kapcsolatait vizsgáljuk, először a magyar és román településtörténet néhány problémájára kell visszapillantnunk. A településtörténeti kutatásokból tudjuk, hogy a magyarság már a X. század folyamán megszállta Erdély belső területét: a Mezőségeket és a Hunyadi medencét, s már a XII. század első felében ott találjuk a magyarokat a Küküllő és az Olt vidékén.¹ A magyarság tehát a síkságokon, az enyhe dombos vidékeken telepedett le, ahol állattenyésztését, földművelését folytathatta. Ezzel szemben a románok csak a XIII–XIV. században, Hunyad és Krassó-Szörény megyék déli részén, a magas hegyi területeken jelennek meg először s vándorpásztorokodással foglalkoznak.²

A magyarok és románok településük első időszakában tehát *két különböző földrajzi övezetben foglalnak helyet*. Nem szükséges részletesebben fejtegetni, hogy a két földrajzi övezet – síkság, dombvidék és magas hegység – mennyire befolyásolja a műveltség formáját s különösen a gazdálkodás képét. Kétségtelen, hogy a síkságra, dombvidékre települt magyarság élete a hegyekből leszivárgó románság részére olyan magasabb műveltségi színvonalat jelentett, amelyhez ez a pásztornép szívesen alkalmazkodott. Hogy a románok megjelenése a magyarság települési övezetében, *csak másodlagos*, azt jellemzően visszatükrözik az erdélyi falvak határnevei, a dülők rendszere. Erdély különböző részein, így Szolnok-Doboka megyében, Gyergyóban azt látjuk, hogy egy-egy vegyes nemzetiségű, magyar-román lakosságú falu hely- és dülönév

¹ Kniezsa I.: *Ungarns Völkerschaften im XI. Jahrhundert*. Archivum Europae Centro-Orientalis IV (1938), 372.

² Tamás L.: *Romains, Romans et Roumains dans l'histoire de la Dacie Trajane*. AICCO. II (1936), 332–339; Kniezsa I.: i. m. 367.

anyagában a román eredetű hely- és dűlőnevek csak a határ távolabbi részében, a havasi részeken fordulnak elő.¹ Ebből az következik, hogy a falvak első betelepülői magyarok voltak, akik művelés alá vették a falut környező földeket s az egyes dűlőket, határrészeket magyarul nevezték el. A később beköltöző románok viszont csak a falutól távolabb eső földeket vehették művelés alá s azoknak román nevet adtak. A román eredetű helynevek jelentékeny része irtványokra vonatkozik.² A dűlők és határrészek elnevezésének ez az, elosztása már önmagában is megcáfolja azt a román véleményt, hogy a románokat a később beköltöző magyarság szorította vissza a hegyekbe.³ Ha ez a román elképzelés valószínű lenne, akkor a román és a magyar eredetű határ- és dűlőnevek éppen fordítva oszlanának meg egy-egy falu határában s nem úgy, amint azt most látjuk.

Mivel a magyarság megszállja Erdély földművelésre alkalmas területeit, de viszont települési övezetébe a hegyekről leszivárog a románság is, nyilvánvaló, hogy a román népi gazdálkodásban vissza kell tükröződniök a magyar műveltségi javaknak.

Ha részletesen vizsgáljuk az erdélyi románok földművelését, a magyar befolyást a terminológiában és a mezőgazdasági eszközök használatánál egyformán megtaláljuk.

Az erdélyi románok földművelési terminológiájában feltűnően sok magyar jövevényszót találunk. Ezek a jövevényszavak már *önmagukban* is jelentékeny magyar hatásról tanúskodnak; sokai közülük Şincai György, az erdélyi latinos triász egyik tagja, már 1806-ban írásban is használt Budán megjelent mezőgazdasági kézikönyvében. Csak néhány, jelen vizsgálataink szempontjából fontosabb szót sorolok itt fel:⁴

¹ Szabó T. A.: *Nireş-Szásznyíres település-, népiség- népesedés- és helynévtörténeti viszonyai a XIII–XX. században*. Erdélyi Tudományos füzetek 91. sz. Kolozsvár, 1937. 14; Szabó T. A.: *Gyergyói helynevek a XVII–XIX. századból*. Magyarország földrajzi nevei. 1. sz. Bp., 1940. 11.

² Szabó T. A.: *Nireş-Szásznyíres ...* 14.

³ S. Opreanu: *Contribuţiuni la toponimia din Ținutul Săcuilor*. Lucrările Institutului de Geografie al Universităţii din Cluj II (19-4 25). Kolozsvár, 1926. 153.

⁴ A fenti példákat a következő magyar és román munkákból idézzük: Alexics Gy.: *Magyar elemek az oláh nyelvben*. Nyr. XVI–XVII (1887., 1888); Al-George F.: *A Felső Nagy-Szamos völgyének román nyelvjárása*. Bp., 1914; Barbul J.: *Az avasvidéki nyelvjárás*. Bp., 1900; Bátky Zs.: *Tárgynév-magyarázatok*. Népr. Ért. XXIX (1937); A. Bocăneţu.: *Terminologia agrară în limba română*. Codrul Cosminului II–III 1925–1926). Cernăuţi, 1927.; Gáldi L.: *Sinkay György mezőgazdasági szókészletének magyar elemei*. Magyar

1. *ad'aș* 'așternut (pe arie), a szérűn elterített gabona' < magy. *ágyás* 'u. az' (Avasvidéke, Barbul 42).

2. *arșău* 'hírleț, Spaten' < magy. *ásó* 'Spaten' (Avasvidéke, Barbul 43; mócok, Stan 15; régiesebb alakváltozat *așău*, Gáldi: *Sinkay* 364).

3. *biriș, ghiriș* 'plugar, Ackerbauer' (Romanați, Erdély, Pamfile: *Agricultura* ... 51) < magy. *béres* 'Knecht, Ackerknecht' (vö. még Avasvidéke, Barbul 43; Nagyszamos völgye, Al-George 33; mócok, Stan 19).

4. *boghiu* 'Heuschober' (Erdély, Pamfile: *Agricultura*... 159, már Șincainál *bodiu* [Gáldi 364], sőt előfordul egy XVII. századi román szójegyzékben is: *bogye*, Anonymus Banatensis, id. N. Drăganu: *Dacoromania* IV/i, 150), *boaghîe* 'Heuschober' (mócok, Stan 20) < magy. *boglya* 'Heuschober'.

5. *cazai* 'clăie, Triste, Schober' > magy. *kazal* 'Triste, Schober' (Avasvidéke, Barbul 44).

6. *ciocâlțeu* 'összekötő szeg az eketaliga rúdában' (Tutova, Pamfile: *Agricultura*... 35), *ciocâlțău* 'cuiul care leagă jugul de cătușă și ruda carului' (Merișor Jiu, Viciu 30) < magy. *csikoltó* 'Körbei, egy kis járomforma eszköz, amely az eketaliga rúdját a tézslával összeköti' (vö. még Bátky: NÉ. XXIX (1937), 80).

7. *cioroslă* 'Pflugmesser, Sech' (Szilágy m., Viciu 31; Erdély, Pamfile: *Agricultura*... 36), *čorozlă* 'Pflugmesser, Sech' (Avasvidéke, Barbul 56) < magy. *csoroszllya* 'Pflugmesser, Sech'.

8. *corman, cormàn, cormână, cormuna* 'Streichbrett' (Románia külterülete, Pamfile: *Agricultura*... 34, 36, 37, 43, 79), *corman* 'Streichbrett' (mócok, Stan 29), *korman* 'Streichbrett' (Szilágyság, Aranyos-Torda, Alexics 544) > magy. *kormány (deszka)* 'Streichbrett'. (A *corman* földrajzi elterjedéséhez l. még Bocănețu 170).

9. *cosalău* 'finaț, livadă, cîmp, Heuwiese' < magy. *kaszáló* 'Heuwiese' (Avasvidék, Barbul 46).

10. *dul'ëu* 'mezuină, parte de hotar, Grenzflur' < magy. *dűlő* 'Grenzflur' (Avasvidék, Barbul 46).

11. *felează, fêlează, felezéu, felezoaie*, stb. 'seprű, amellyel a kinyomtatott, kicsépeelt gabonát a polyvától megtisztítják' (Bukovina, Olt vidéke,

Nyelv XXXIX (1937), 363 kk. T. Pamfile: *Industria casnică la români*, Bukarest, 1910; Pamfile, T.: *Agricultura la români*. Bukarest, 1913; Stan V.: *Magyar elemek a mócok nyelvében*. Nagyszében, 1908; A. Viciu: *Glosar de cuvinte dialectale din graiul viu al poporiuli român din Ardeal*. Bukarest, 1906

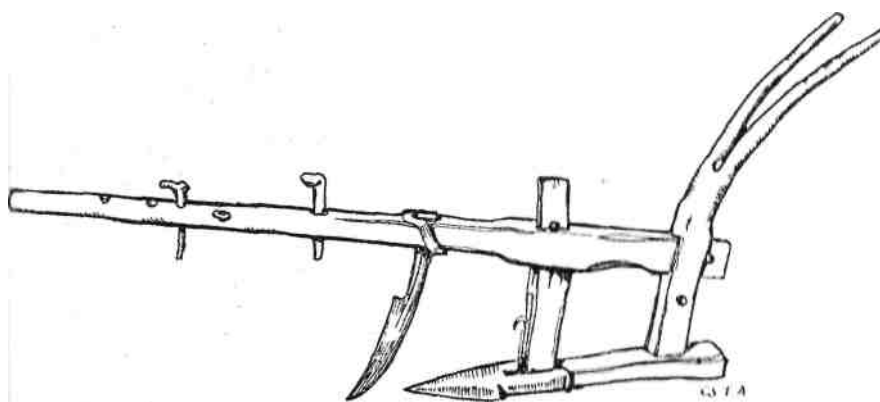
mócok, Viciu 42, Pamfile: *Industria casnică...* 246, Stan 33) > magy. *felező* 'u. az' (vö.még Bocănețu 212, továbbá *felezuit*, Gáldi: *Sinkay* 364).

12. *găbănaș* grănar, 'Kornspeicher' (Avasvidéke, Barbul 47), *găbănaș* 'épületrész a gabona őrzésére' (mócok, Stan 36) < magy. *gabonás* 'Kornspeicher', Sincainál már 1806-ban előfordul (i. h.).

13. *irtaș* 'stîrpicione, laz, Rodung' < magy. *irtás* 'Rodung' (Avasvidéke, Barbul 49).

14. *nămaș* 'Heuwiese' < magy. *nyomás* 'egy része a szántóföldnek' (mócok, Stan 48).

15. *rudăș* 'Heuschober, un boghiu de fân' (Mikes, Torda-Aranyos m., Viciu 74) < magy. *rudas* 'kis szénacsomó'.

1. kép. Román váltóeke. Az eke kormánydeszkája hiányzik. Kisrebra, Beszterce-Naszód megye. (Néprajzi Múzeum, Budapest, 138.147. lsz..)

16. *talpa (plugului)* 'Pflugsohle' (Bakó megye, Pamfile: *Agricultura ...* 42; Avasvidéke, Barbul 56) < magy. *(eke) talp* 'Pflugsohle'.¹

E példák igazolják, hogy a magyar hatás a román földművelés minden területén – már a terminológia tükrében is – megnyilvánul: a szénagazdálkodásban éppenúgy, mint a szántásnál vagy a gabona elraktározásánál. A magyar eredetű földművelési terminológia nem helyi jelentőségű a románoknál. Számos magyar eredetű szó még a Kárpátokon túl is elterjedt (pl. *felezău*).

¹ Vö. még Tamás L.: e kötetben közölt tanulmányával, valamint *Ugocsai magyar-román kapcsolatok*. (Kolozsvár, 1944) c. értekezésével.

Ha már most a magyar hatásnak a tárgyi műveltségben való lecsapódását, szerepét és formáját nézzük, akkor először a mezőgazdasági eszközökkel kell foglalkoznunk.

A mezőgazdasági eszközök közül kétségkívül legfontosabb az eke. Ha az erdélyi román ekéket vizsgáljuk, akkor arra az eredményre jutunk, hogy azokkal csakis Erdélyben ismerkedhetett meg a románság. Az 1–3. képen két erdélyi román ekét mutatok be.

Az 1. képen bemutatott eke váltóeke. Beszterce-Naszód megyéből (Kisrebra) származik s a budapesti Néprajzi Múzeum gyűjteményében van (138.147. lsz.), kormány deszkája azonban hiányzik. Az ilyen típusú ekének a használata általános a székelységnél, de előfordul a kalotaszegi magyaroknál is.¹ Megvan ezenkívül ez a váltóeke az erdélyi szászoknál (Szeben, Nagyküüllő megye, Barczaság).² Az ekét, amint már azt Dorner B. és H. Kaufmes is megállapította, a szászok hozták magukkal Erdélybe.³ Adatok híján pontosabban nem tudjuk megmondani, hogy az erdélyi románoknál hol van elterjedve. De valószínű, hogy nagyobb területen használják, mert Beszterce-Naszód megyén kívül ilyen ekével szántanak a hunyadmegyei Erdőhát románjai is.⁴ Erről az ekeformáról mondják J. Teutsch és K. Fuchs Brassó és Fogaras megyében végzett néprajzi tanulmányútkjukról írt beszámolójukban, hogy ma már elsősorban csak a román parasztság használja.⁵

Vizsgáljuk meg a másik eke elterjedését. A 2–3. képen bemutatott kerülő ekét Rogozon (Szolnok-Doboka megye) használták a román

¹ L. Kovács: *Ackergeräte in Ungarn*. Ungarische Jahrbücher XVIII. (1938) 285–287.

² Dorner B.: *Az erdélyi szászok mezőgazdasága*. Bp., 1910. 237 kk.; H. Kaufmes *Die Geschichte der Landwirtschaft und Viehzucht. Das Burzenland*. Herausgegeben von E. Jekelius. Bd. V.: 1. 154.

³ Kovács L. nem ismerte Dorner B. és H. Kaufmes fontos mezőgazdasági munkáit, amikor ennek az ekének erdélyi eredetéről írt. (1. Ung. Jhb. XVIII, 286. Népr. Ért. XXIX, 23). A váltóeke a szászoknál is általános, nem úgy mint Kovács gondolja. Ismerik a szászok a Barczaságban, Szeben és Nagyküüllő megyékben, amint ezt Dorner, Kaufmes és mások közléseiből tudjuk. Használják az ekét a hunyadi Erdőhátság románjai is, ami egymagában lehetetlenné teszi Kovácsnak azt az állítását, hogy Erdély déli részét az ti. n. »háromrészi ekék« elterjedési területébe sorozza (l. közölt térképét, Népr. Ért. XXIX, 42). Előtte már Kaufmes és Dorner is megállapította, hogy ezt a váltóekét a szászok hozták magukkal Erdélybe.

⁴ T. Papahagi: *Images d'ethnographie roumaine* I. Bukarest, 1928. 60.

⁵ J. Teutsch – K. Fuchs: *Ethnographische Mitteilungen aus den Komitaten Kronstadt und Fogaras in Siebenbürgen*. Mitteilungen der Anthropologischen Gessellschaft in Wien XXXV (1905), 151.

parasztok még néhány évvel ezelőtt. Ilyen ekét találtam 1941. nyarán más szolnokdobokamegyei román faluban (Rohi) is, ahol az eke kormánydeszkáját magyar szóval *corman*-nak nevezték. Ezekkel a román ekékkel rokon, de primitívebb eketalppal készült román ekét őriz a budapesti Néprajzi Múzeum is (Szolnok-Doboka m., Egreshely, 138.148. lsz., 4–6. kép). Ennek az ekének a jobboldali szarvát a kormánydeszkához erősítették s a két ekeszarvat kötőpálcák tartják össze egymással. Hasonló ekéjük van a biharmegyei (Henkeres) románoknak.¹ Az ekének a 2–3. képen bemutatott fejlettebb talpú formái a Kárpátok külső lejtőjén, a moldvai románoknál is ismeretesek.² A magyar néprajzi irodalomban ezzel az ekével Lükő foglalkozott, s mivel a Nagyalföld északkeleti részén is elterjedt, *debreceni eke* néven írta le. Lükő mutatta ki, hogy a debreceni eke valószínűleg a Tiszántúlon alakult ki s onnan került a Szamos völgyén át Moldvába, ahol a magyarok is használják.³

A Balkán-félsziget ekéit Nopcsa, Obrębski, Vakarelski és Bratanić kutatásaiból igen jól ismerjük,⁴ de az itt tárgyalt, erdélyi román váltó és kerülő ekék nem ismeretesek a Balkánon, sem (legalább is eddigi ismereteink szerint) a Kárpátoktól délre elterülő román területeken. Az 1. képen bemutatott váltóekéhez az első pillanatra, hasonlóan látszó ekéjük van ugyan a románoknak Erdélyen kívül is,⁵ de ez az eke nem téveszthető össze az itt tárgyalt szimmetrikus vasú váltóekével, A Pamfile által közölt ekének aszimmetrikus ekevasa van, tehát nem váltóeke,

¹ Kovács L.: i. m. 272. Kovács nem említi, hogy ez az eke magyaroktól vagy románoktól származik-e, mivel azonban az 1910. évi népszámlálás szerint Henkeresen (Bihar m.) csak 11 volt a magyarok száma, míg a román népesség száma 1.081, igen valószínű, hogy az ekét román parasztok használták.

² T. Pamfile: *Agricultura...* 34., 7. kép.; K. Braungart: *Die Urheimat der Landwirtschaft aller indogermanischen Völker*. Heidelberg, 1912. 192. kép.

³ Lükő G.: *A moldvai csángók, I. A csángók kapcsolatai az erdélyi magyarsággal*. Bp., 1936. 139.

⁴ F. Nopcsa: *Zur Genese der primitiven Pflugtypen*. Zf. für Etimologie LI, (1919), 234–242; Nopcsa, F.: *On the primitive wooden ploughs of the Balkan Peninsula*. Glasnik Geografskog Društva, 7/8. k, Belgrád, 1922. 260–262; J. Obrębski: *Rolnictwo ludowe wschodniej części półwyspu Bałkańskiego*. Lud Slowiański, I. Kraków, 1929. 15. 23–54., B. 147–154; Ch. Vakarelski: *Iz' veštvenata kultura na lalgariti. I. Hala*. Izvestija na narodnija etnografski muzej v' Sofija. VIII–IX. (1930), 55–109; B. Bratanić: *Oračje sprave u hrvata*. Zagreb. 1939. (Ez utóbbi horvát munka eredményeinek összefoglalását l. ismertetésemben: Zeitschrift für Etimologie LXXIII [1941].

⁵ T. Pamfile: *Agricultura ...* 34.

hanem kerülő eke. Ilyen kerülő ekék előfordulnak Északbulgáriában is,¹ ahol viszont román eredetűek.²

A bemutatott kerülő és váltóekék csak az erdélyi (és részben a moldvai) románoknál mutathatók ki. A környező népek közül csak a magyaroknál használatosak, mégpedig olyan jellegzetes magyar területeken, mint a Székelyföld és Debrecen környéke. Így semmi kétségünk sem lehet afelől, hogy ezeket az ekéket a románok a magyaroktól vették át. Az ekék átvételével természetesen együtt jár új, fejlettebb szántás-módok átvétele is. Az 1. képen látható váltóekéről, – mivel azt a szászok is használják – feltételezhető lenne, hogy ők adták át a románoknak. Ez a feltevés azonban nem valószínű. Mivel a román nyelv földművelési terminológiája nem tükröz szász hatást, magyar jövevényszavak pedig igen nagy számban fordulnak elő a román nyelvben, a váltóekének a szászoktól való átvételére semmi nem utal.

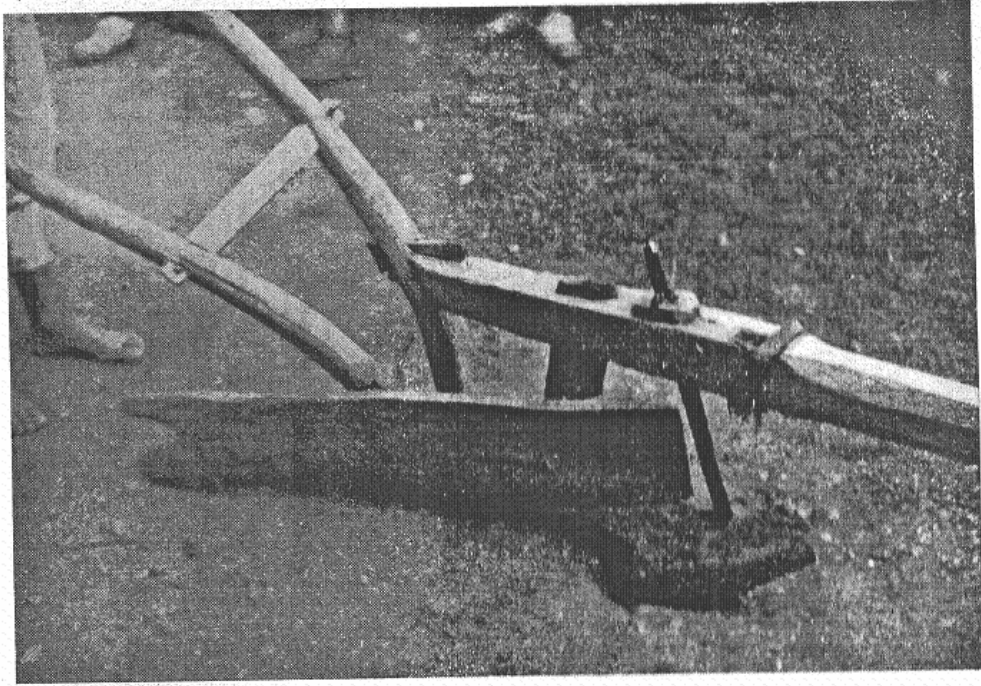
Nem szükséges különösképpen hangsúlyozni, hogy egy népnél az ekeformák átvétele milyen nagy jelentőségű. Ha egy nép ekeformákat vesz át, az átvétellel lényegesen átalakul, változik a földművelése is. Az ekeforma átvétele mindig magasabb gazdasági szintbe való emelkedéssel jár együtt. Viszont néhány olyan latin eredetű, a földművelés körébe tartozó szóból, amely szavaknak a művelődéstörténeti hátterét nem ismerjük s nem látjuk világosan azokat a munkamódokat, amelyekre a szavak jelentése utal, semmilyen komolyabb következtetést nem vonhatunk a románok ősi erdélyi földművelésére vonatkozólag. Ha a románság Erdélyben már betelepülésének kezdetén földműveléssel foglalkozik, akkor bizonyára nem vette volna át a magyarság ekeformáját s a cséppel való cséplést³ sem a magyarságtól tanulta volna el.

Ha a fentiekén kívül tekintetbe vesszük, hogy az erdélyi románságnak az *eke* megnevezésére nincs is ősi román szava, s vizsgáljuk a pásztor-kodással kapcsolatos földművelés nyomait, akkor arra az eredményre jutunk, hogy Erdélyben a románok földművelése eredetileg csak igen egyszerű, a pásztortanyák körül folytatott *kapásjellegű* földművelés, amelynél bizonyára a női nemnek volt jelentősebb szerepe. Ezt a kapásjellegű földművelést Erdély néhány területén még megtaláljuk. A Bihar-hegységben Vaskoh környékén a téli szállásul használt juhaklok meg-

¹ Ch. Vakarelski: i. m. 62.

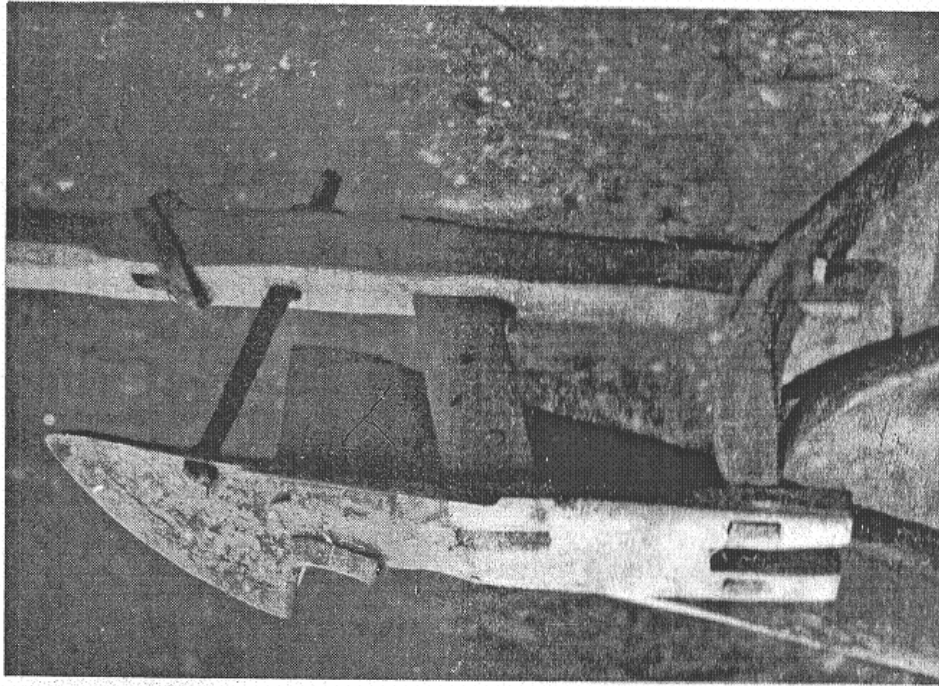
² J. Obrębski: i. m. B. 153–154., B. 316.

³ Lükő G.: i. m. 145; vö. A. Bocănețu: Lm. 312. Tamás L.: *Miscellanea Hungaro-Rumenica*. Emlékkönyv Melich János hetvenedik születésnapjára. Budapest, 1942. 441.

2. kép. Román kerülőke. Rogoz, Szolnok-Doboka megye. Gunda B. felv.

3. kép. Részletfelvétel egy román kerülőkérőről (l. 2. kép). Rogoz, Szolnok-Doboka megye. Gunda B. felv.

trágyázott földjét káposztával vetik be. Az ilyen aklok egész nyáron át elhagyatva állnak. Ősszel, amikor a juhok a havasi legelőről visszatérnek, a termést betakarítják.¹ A Lápos völgyében a *căsoi*-ok (a juhok teleltető helyei az alacsonyabb hegyek között) körül lévő *staur* (akol, kosár) télen át megtrágyázott földjét április végén, május elején (amikor a juhokat a közös nyájba verik) az asszonyok káposztával, burgonyával, tökkel, kukoricával, babbal beültetik s a termelvényeket ősszel a juhok visszatérése előtt leszedik.² Hasonló egyszerű földművelést találunk a Radnai havasokban.³ Az akolban a föld megművelését természetesen eke nélkül, ásóval és kapával végzik. Fejlettebb földművelést nem is várhatunk attól a néptől, amelynek még a XVII. század második felében (1662) Bethlen Miklós így jellemzi az életét: az erdélyi román pásztorok »völgyeik mélyén élnek, mindmegannyi külön kis köztársaságban, melynek tagjai Erdély többi lakóival egyáltalán nem érintkeznek. A családfő egyúttal pap és bíró, aki reggel, este imádkoztatja háznépét és igazságot oszt. Szabadon élnek és földesuraikhoz csak akkor mennek el, amikor megházasodnak s az őket összeadja, meg évente egyszer, mikor számadást csinálnak a juhokról s azok termékeiről ritka pontossággal és becsületességgel. Völgyeiket ezek a gazdák nyár végén hagyják el, hogy juhaikat az oláhországi dunamelléki vizekre hajtsák, ahol a bokrok közt még télen is friss fűvet találnak a juhok. Tavasszal azután visszatérnek és elszámolnak a török bevásárlóknak eladott juhok árával meg a tejtermékekkel, melyek az erdélyi nemesek jövedelmének nagyobbik részét alkotják. Völgyeikben ők maguk kizárólag juhtejjel élnek, melyből valami kenyérfélét csinálnak, meg egy savanyú italt és ünnepszámba megy, amikor egy-egy bárányukat levágják. Ruházatukat gyapjúból készítik, fejükön nagy báránybőr kucsmát hordván. Asszonyaik és gyermekeik a férfiakkal egyenlően ruházkodnak s oly visszahúzódva élnek juhaik társaságában a havasokban, hogy egyáltalán nem

¹ Györffy I.: *Az alföldi kertés városok*. Népr. Ért. XVIII (1928), 131.

² Gunda B.: *Telekformák, települések és a gazdálkodás kapcsolata a Lápos felső völgyében*. Földrajzi Közlemények. LXIX (1941) 843, 4 kép,

³ T. Morariu: *Vieața pastorală în Munții Rodnei*. Bukarest, 1937, 17 kk, 32. kk. Újabban A. Bocănețu próbálta ősi földművelő népnek megtenni a románokat (i. m.), de természetesen, a magyar eredetű román földművelési terminológia jelentőségéről ő sem szól. Utána pedig L. Someșan igyekezett bizonyítani az erdélyi románság ősi földművelését (*Alter und Entwicklung der rumänischen Landwirtschaft in Siebenbürgen*. Bukarest, 1941). Ez a munka azonban a tudománytalanságnak és a tájékozatlanságnak olyan példája, hogy komolyan nem is foglalkozhatunk vele.

törődnek környezetükkel és azzal, ami a világban történik«.¹ Hasonlóan emlékezik meg a románokról Bethlen szász kortársa, J. Troester is.²

Az Erdélyt megszálló és Erdélyben kultúrmunkába kezdő magyarság igen korán, már ottani letelepedésének első századaiban felismerte a románok kiváló pásztorkodó hajlamát s ezért szívesen bízta állatait fogadott román pásztorokra, éppen úgy, amint a délorosz sztyeppéken a földművelést szlávokkal végeztette.³ A román pásztor kezére eleinte bizonyára csak nyári legeltetésre adták az állatokat, amint ezt Erdélyben a mai napig is tapasztalhatjuk. Századok folyamán a magyar gazdaságokban mindjobban alkalmazták a román pásztorokat, főleg a juhászokat, s ezekkel a magyar népterületen megforduló román vándorpásztorokkal magyarázhatjuk, hogy az erdélyi magyar pásztorterminológiában, de elsősorban a juhászatéban román jövevényszavakat találunk.⁴ *Mindez azonban nem román műveltségi hatást, hanem magyar gazdasági fölényt, emberekkel való bánnitudást, a románok tulajdonságainak felismerését és alkalmazását jelenti.* Hasonló esetek a népi műveltségben gyakran előfordulnak. Állattenyésztő tulajdonságokkal rendelkező népek, a nélkül, hogy ők maguk felhagynának pásztorkodásukkal, kisebb műveltségi és politikai erővel rendelkező népeket állítanak szolgálatukba s azokkal őriztetik nyájukat. Így pl. a törökfajú jakutok rénszarvasaikat szívesen bízzák tunguz pásztorokra.⁵ De közelebbi példát is említhetünk, hivatkozhatunk a középkori szerb kolostorokra, ahol szívesen adják a méneseket, juhnyájukat és disznókondákat román pásztorok kezére,⁶ – noha egészen bizonyos, hogy szerb pásztorok is állottak volna a papok rendelkezésére. Hogy mennyire alárendelten pásztorkodó népnek tekintette a magyarság a románokat, arra jellemző Baszaraba román vajda (1320 kör. – 1352) esete, aki Róbert Károly magyar király előtt csak mint a

¹ Idézi Veress E.: *Erdélyiek legeltetése Moldva-Havasalföldében.* Magyar Gazdák Szemléje XXXIII (1928), 172–173.

² J. Troester: *Das Alt und Neu Teutsche Dacia.* Nürnberg, 1666. 345–346. Itt a következőket írja Troester: »Die Wallachen sind fast alle Vieh-Hirten und Ackersleute, doch haben sie an den Schafen den meisten Lust...«

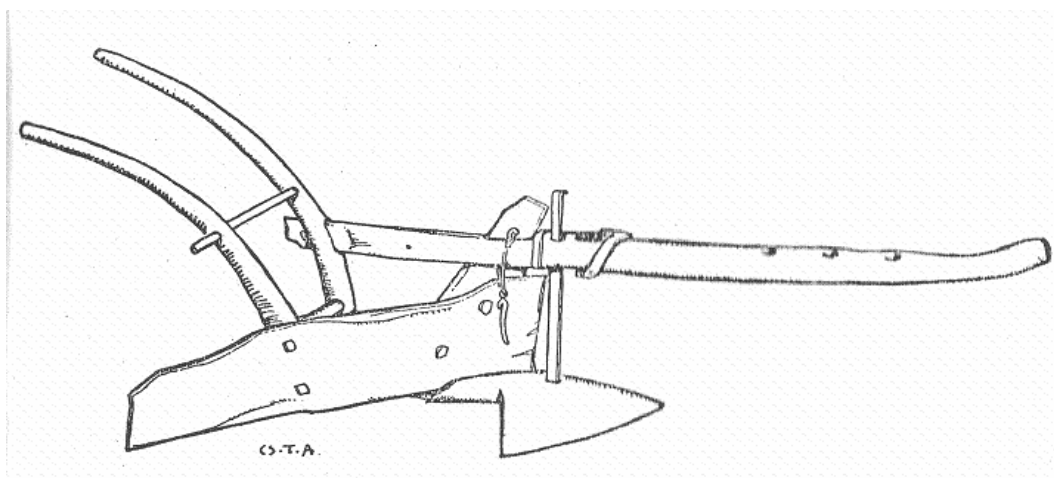
³ Gunda B.: *Magyar-szláv néprajzi kapcsolatok.* Szekfü Gy. (szerk.): *A magyarság és a szlávok.* Bp., 1942. 205.

⁴ Gunda B.: *A román pásztorkodás magyar kapcsolata.* Nép és Nyelv 1 (1941), 314.

⁵ Pfitzenmayer E. W.: *Kelet-Szibíria ősvilága és ősnépei* (Ford. Cholnoky Béla). Bp., é. n. 36.

⁶ K. Kadlec: *Valaši a valašské právo v zemích slovanských a uherských.* Prága, 1916. 160 kk.

magyar király »juhainak pásztora« szerepel.¹ A románok pásztortulajdonságaira fényt vet az az 1711. évi tordai határozat is, amely kimondja, hogy mivel a városban juhásznak magyar embert nem talál, Tordán letelepedhet annyi román, amennyi a juhok őrzését elvégezheti.² A magyarsággal érintkezésbe kerülő román pásztorok igyekeznek felhagyni hagyományos életformájukkal s a magyar életforma felé igazodnak. Szép példáját látjuk ennek Szolnok-Doboka megyében. Domokoson figyeltem meg, hogy a magyar gazdák szolgálatában álló román juhászok kezdik elhagyni viseletüket s a tejtermékekkel sokkal tisztábban bánnak a magyaroknál, mint a szomszédos falvak román gazdáinál. A magyar gazda szolgálatában álló pásztor a magyarok rendtartása,

4. kép. Román kerülő eke, jobbról. Egrestő. Szolnok-Doboka megye. (Néprajzi Múzeum. Budapest, 138,148, 1sz.)

előírása szerint őrzi a juhokat. Az őrzés rendje, a legeltetés formája sokkal fejlettebb a magyar községekben (Domokos, Magyarláros), mint a román falvakban (Rohi, Rogoz, Libaton, stb.). Az a román pásztor, aki egyformán jól beszél magyarul és románul, nem is vallja magát *románnak*, hanem csak *görög katolikusnak*. Hogy a magyar életforma mennyire meg tudja ragadni a konzervatív román pásztort, azt a kalotaszegi Mérán láthatjuk. Az ottani román pásztor részben s felesége teljesen átveszi a magyar viseletet (7. kép).³

¹ Gáldi L. – Makkai L.: *A románok története*. Bp. é. n. 46.

² Orbán B.: *Torda város és környéke*. Bp., 1889. 271. (Az adatra dr. Viski Károly hívta fel figyelmemet.)

³ Palotay Gertrúd gyűjtéséből. Kézirat.

erdélyi román pásztorok tél idején legeltetnek a Magyar Alföldön, nyáron az erdélyi magyar gazdák keresik fel juhaikkal a moldvai havasokat. A hétfalusi (Brassó m.) csángók, a háromszéki székelyek a XVII–XVIII. században a bákói és a neamți havasokon legeltetnek, eljutnak állataikkal a Szeret völgyén Román városáig, sőt a Prut folyóig. A háromszéki magyar juhsgazdák évről-évre ugyanazokat a moldvai havasokat keresték fel. Legeltetési jogukat a havasok birtokosaitól szerzett oklevelekkel biztosították. Ha a havasok állami tulajdonban voltak, régi kiváltságaikat (mint azt a kézdivásárhelyiek tették) minden új vajdával igyekeztek elismertetni.¹ Moldvában igen nagyszámú magyar állat legelt. Erre következtethetünk Károlyi Sándornak Kecskemét városához 1711-ben írt leveléből. A magyar főúr a következőket írja: »Egész ménesem Moldován van. Ott lévő gyönyörű ménlovaimnak semmi hasznát s faját nem vehetem.«² Hangsúlyoznunk kell azt is, hogy Erdélyből a Havasalföldre és Moldvába legeltetni járó pásztorokat a XVIII. századtól kezdve nemzetiségre való tekintet nélkül *ungureni* néven említik.³ A pásztorok között bizonyára voltak magyarok is, vagy olyan román pásztorok, akik a magyar gazdák juhait őrizték.

Ezeket az adatokat figyelembe véve Moldvát magyar »élettérnek«, a magyar terjeszkedés természetes területének tarthatnók, annál is inkább, mert a XII–XIV. században valóban az volt. Mindenesetre sokkal több joggal, mint azt a román tudósok a Magyar Alfölddel kapcsolatban hirdetik. A magyarság természetes terjeszkedéséhez Moldva ősi magyar lakossága történeti és biológiai alapot nyújt. Ez a történeti és biológiai alap Moldván túl messzi keletre nyúlik, amit a Dnyeszter partjának régi, a XV. századtól már okleveles adatokkal kimutatható, de ma már elrománosodott vagy eloroszosodott magyar falvai bizonyítanak.⁴ A történeti és biológiai alap megvan a Kárpátoktól délre Szörény területén is (Mehedinti, a Zsil folyó középső folyása), ahol a X–XII. században jelentékeny számú magyarság élt. A déli részeken, a Desnățui folyó mellékén (a Duna mellékfolyója Dolj megyében) a nomád magyarság teletette állatait.⁵

¹ A. Veress: *Păstoritul ardelenilor în Moldova și Țara Românească (până la 1821)*. Academia Română. Memoriile Secțiunii Istorice. Ser. III., Tom. VII, Bukarest, 1927. 132–133.

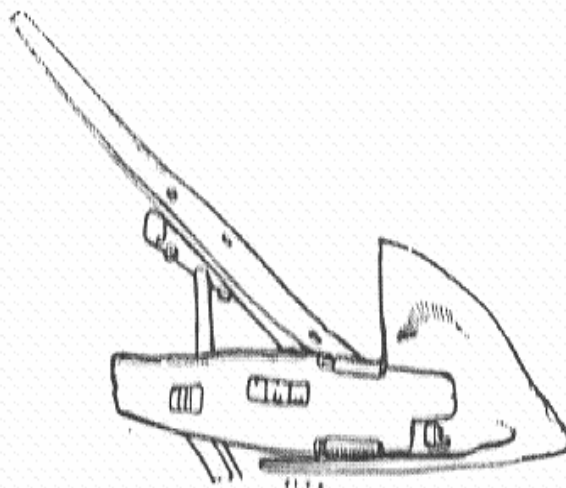
² Takács S.: *Rajzok a török világból* II. Bp., 1915. 317.

³ A. Veress: i. m. 133.

⁴ Lükő G.: i. m. 28–29.

⁵ Lükő G.: *Havaselve és Moldva népei a X–XII. században*. Ethn. XLVI. (1935), 97–101. Vö. még Gáldi L. – Makkai L.: i. m. 47. (térkép).

Ezzel szemben a románok magyar alföldi terjeszkedésének a történeti és biológiai alapja hiányzik. A Magyar Alföldnek Erdéllyel érintkező keleti részére csak a XVI. század végén kezdenek leszivárogni a románok, amikor már ott évszázadok óta virágzó magyar települések vannak s magyar élet folyik. A románok elsősorban mint vándorpásztorok jelennek meg.¹ *Sem politikai, sem kulturális avagy társadalmi erővel nem rendelkeznek s egész életformájukkal szívesen alkalmazkodnak a magyarsághoz.* Családi ügyeikben a magyar nyelvet használják. Nemcsak a római katolikus hitre térnek át, hanem szívesen lesznek reformátusok is.² Az itteni román falvak alaprajza nem a régi román állattenyésztő életformát tükrözi. A Magyar Alföldre települő románok átveszik a magyarok faluformáját, amely már fejlett állal tenyésztő-földművelő életmóddal jár együtt. Szépen látható ez a bihari Méhkerék, Oláhszentmiklós, Oláhhomoróg, stb. település formájánál. Ezek a zárt nagyfaluk (geschlossene Grossdorf, village concentré, satul compact adunat) semmiben sem különböznek a környező (Zsadány, Okány) és a magyar Alföld belseje felé tovább folytatódó magyar településformáktól, de viszont élesen elválnak Bihar megye hegyi román települési területeitől. Az Alföld peremén lévő román falvaknál megindul a tanyarendszer kialakulása, s a különböző gaz-

6. kép. A 4–5. képen bemutatott román kerülőke talpának szerkezete

dasági módszerek közül többet átvesznek, így elsősorban a magyar mezőgazdálkodásra annyira jellemző lóval való nyomtatást.³

¹ Jakó Zs.: i. m. 70, 183.

² Jakó Zs.: i. m. 138, 185. A reformációnak az orthodox szellemre gyakorolt jelentőségéről I. Juhász I.: *A reformáció az erdélyi románok között.* Kolozsvár, 1940. Legújabbán Tamás L.: *Fogarasi István kátéja.* Kolozsvár, 1942. – Ezzel szemben fontosnak tartjuk megemlíteni, hogy a moldvai magyarok az orthodox románokkal körülvéve, mennyire megőrizték római katolikus hitüket. Az elrománosodott magyar néptömeg róm. katolikus vallásával tanúskodik arról, hogy a múltban magyar volt. A moldvai magyarságnak római katolikus hitéhez való ragaszkodását jól jellemzi az, hogy a moldvai Gorzafalváról a magyarok husvét táján Ojtozba jártak, hogy a gyónást elvégezhessék és magyar nyelvű istentiszteletet hallgathassanak (Veszely – Imecs – Kovács: *Utazása Moldva-Oláhhonban, 1868.* Marosvásárhely, 1870. 25.

³ Saját gyűjtésem (Méhkerék).

Néprajzi szempontból különösen fontos, hogy a románoknak a Magyar Alföld keleti részén való megjelenését gazdasági okok befolyásolják és irányítják. Vándor románok különösen azért keresik fel a Magyar Alföldet, mert ott megélhetést találnak, áruikat el tudják adni s keresetre tehetnek szert. A bihari románok megélhetése sok tekintetben függött attól, hogy milyen gazdasági kapcsolatot tudtak teremteni a keletalföldi magyarsággal. Ezt azok a fontos népi kereskedelmi és gazdasági érintkezések bizonyítják, amelyek a magyarok és románok között fennállottak és részben még ma is fennállanak.

A bihari mócok faáruikkal Debrecenig, Szolnokig, Szegedig eljártak.¹ Az alföldi magyarság sok értékes adatot őriz a vándor mócok életéről. Békés megyében a mócok faluról-falura, vásárról-vásárra, tanyáról-tanyára jártak. Dézsát, vödört árultak s megjavították a rossz faedényeket. A megvásárolt dézsát vételár fejében a magyar gazdának félig kellett önteni búzával vagy kukoricával. A faedények javítását egy-egy csizmaszárért is elvégezték, amelyből azután bocskort készítettek. A faárukat aprótermetű lovaikon hozták. A vándor móc sohasem ült fel a ló hátára, hanem maga után vezette az állatot. Az aprótermetű lovak két-három mázsa terhet is elbírtak. Tavasszal, de még inkább aratás után jártak, amikor már jobban beszerezhették gabona-szükségletüket. A kisebb edényért húst, kenyeret kaptak. Egy-egy csoportban két-három móc járkált. Éjszakára a tanyákon maradtak s az alvóhelyért egy-egy kisebb faedényt adtak. A csöbrösökön kívül jöttek olyan román árusok is, akik különböző mezőgazdasági szerszámmal, aszalt gyümölcssel kereskedtek. A vándorló románoknak egyik érdekes alakja volt a kesztyűárus, aki házról-házra, tanyáról-tanyára járva árulta a kecskeszörből, a »magyar juh« gyapjából készült kesztyűt. A század elején párja húsz krajcárba került. Ahol az éjszakát töltötte, ott egy pár kesztyűt hagyott. A kesztyűt áruló román »tajug« gyökeret is hozott, árult. (A »tajug« gyökeret a beteg disznó fülébe húzták.) Árultak fakéregbe csavart fenyőszurkot, amivel a reggeli takarítás után a magyar gazdaasszony kifüstölte a szobát.² A XIX. század elején Fé-

¹ T. Frâncu – G. Candrea: *Români din Munții Apuseni*. Bukarest, 1888. 61; V. Stan: i. m. 6; E. Petrovici: *Folklor de la moșii din Scărișoara*. Anuarul Archivei de Folklor V (1939), 113; A. Schmidl: *Das Bihar-Gebirge an der Grenze von Ungarn und Siebenbürgen*. Wien, 1863. 186–187. Az erdélyi népvándorlásokról jó tájékoztatást nyújt J. Hintz *Das wandernde Siebenbürgen* Brassó, 1876) c. munkája.

² Saját gyűjtésem Szarvas, Csabacsüd, Nagyszénás (Békés megye) vidékén. A vándor fenyőszurok-árusokat említi Moldován G.: *Alsófehér vármegye román népe*. Nagyenyed, 1897. 148.

*7. kép. Román pásztor és felesége magyar viseletben.
(Bácz László, gör. kat. Abrudán Kata, gör. kat.)
Magyarvista, Kolozs m. (Óvári Z. felv.)*

nyes Elek is több olyan biharmegyei román falut (Hagymás, Mocsirla, Grós) említ, amelyek lakói különböző faeszközök készítésével foglalkoznak s azokat a Magyar Alföld felé viszik eladni.¹

Ezek a népi gazdasági, kereskedelmi kapcsolatok nagy mértékben hozzájárultak ahhoz, hogy a románok megismerhették a magyar életformát, hagyományos ethnikai konzervativizmusuk felszakadt s áthattotta őket a vágy új, civilizáltabb életforma átvételére. A magyar életformát megismerve román műveltségi javaikat elhagyták s a magyar életforma felé igazodtak. Ezzel szemben azokat a magyar vándor népi kereskedőket, akik áruikkal Moldvába, a Havasalföldre jártak (pl. a korondi fazekasok), egyáltalán nem befolyásolta a román életforma.

A pásztorkodásnak a román nép életében igen nagy jelentősége van. A román jellegzetes pásztornép. I. Claudian igen szemléletesen jellemzi a románok történetét, amikor azt mondja, hogy a románság története nem egyéb, mint fokozatos leereszkedés a hegyekből, vagyis fokozatos áttérés a hegyi pásztorkodásról a földművelésre.² Bármennyire is önálló, keletközépeurópai hatásoktól mentes a román pásztorkodás anyagi műveltségének összetétele s bármilyen szoros összefüggés is van a pásztortörlet, a földrajzi és társadalmi környezet és a román népiség között, – bizonyos elemeket mégis vett át a magyar népi műveltségből. Megemlítjük, hogy Jolsván (Gömör m.) igen nagy mennyiségű kolompot készítettek nemcsak az erdélyi, hanem a havasalföldi román pásztorok részére is. A jolsvai kolomposok külön kolompformákat készítettek a románoknak.³ Erdély keleti és déli részén (Beszterce-Naszód, Csík, Maros-Torda, Torda-Aranyos, Szeben, Brassó m.) egy jellegzetes román pásztorbot találunk. A bot feje gömb vagy ellipszis alakú. A bot szára felül nyolcszögletesre faragott, majd gömbölyű. A botok díszítése jellegzetes ékrovásos (Kerbschnitt) technikával készült és geometrikus elemekből

¹ Fényes E.: *Magyar országnak 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapota statisztikai és geográfiai tekintetben* IV. Pest, 1893. 55, 113, 115 stb. A hortobágyi pásztorok *moslikos* (oláh) *dézsáját* is bizonyára a vándor csöbrösök terjesztették el (Ecsedi L.: *A Hortobágy-pusztája és élete*. Debrecen, 1914. 116). U. itt (227. l.) arról olvasunk, hogy a debreceni vásárban a taplót oláhok árulták. – Hasonló, a Magyar Alföld felé irányuló vándorlásokat tapasztalhatunk a szlovákoknál és a ruszinoknál is (Gunda B.: *The Wanderers of Carpathian Europe*. The Hungarian Quarterly VI 1940), 449–457.

² I. Claudian: *Alimentația poporului român*. Bukarest, 1943. 37. kk. (L. a munka ismertetését is: Zeitschrift für Ethnologie LXXIII (1941), 297–298.

³ Márkus M.: *A jolsvai kolomposok. Kodály-émlékkönyv*, Budapest, 1943. 247.

áll.¹ Ismeretesek azonban olyan botok is, amelyeken természetes virágmotívumokat láthatunk. A magyar szúcshímzésekre jellemző tulipánok, stb. fordulnak elő a botokon (8. kép),² amelyek ezzel a mélyrenyúló magyar hatás igazolói. A román juhászok Szilágy megyében átvették a Magyar Alföldről a juhász kampót s ezzel fogják ki a nyájából a juhokat. A juhász kampót régebben Szilágy megyében nem ismerték. Ha a nyájból a juhot ki akarták fogni, kenyérrrel, sóval, füttyszóval csalogatták magukhoz.³ A Radnai havasokban egy vaj- és savótartó edényt neveznek magyar névvel (*fedeleş*) a román pásztorok.⁴

A magyar pásztorműveltség elemei azonban aránylag gyéren fordulnak elő a románoknál. Ennek különböző oka van. Az erdélyi román pásztorkodás jellegzetes hegyi pásztorkodás. A pásztorok a legeltetési idő legnagyobb részét a hegyekben, a havasi legelőn töltik. A hegyekben történik a tej feldolgozása, a sajt készítése. A magyar alföldi pásztorkodás síksági s a román pásztorkodás hegyi jellege kizárja a szorosabb műveltségi kapcsolatok kialakulását. Egyes műveltségi elemek átadásának, illetve átvételének útját állja az is, hogy a románoknál a tejgazdálkodáson, a tej feldolgozásán van a hangsúly, a magyar pásztoroknál pedig a tej gazdálkodásnak kisebb jelentősége van. Az erdélyi román pásztorok tárgyi és szellemi műveltségébe magyar hatások az Alföld felől tehát kevésbé nyomulhattak be s azt kevésbé alakíthatják. A magyar ethnikum formálóereje, a magyarság irányító szerepe ellenben megnyilatkozik akkor, amikor a magyarság a román pásztorokat saját szolgálatába állítja, amint erre már fentebb rámutattunk. Ezek a magyar szolgálatban álló román pásztorok emberi és társadalmi magatartásukkal igyekeznek közelebb kerülni a magyarsághoz, a magyar életformához. Ezt bizonyítják azok a fenti esetek, amikor arra hivatkoztunk, hogy a román pásztor magyar ruhába öltözik, román szokások szerint, de már tisztábban bánik a tejjel, stb. Az ethnikai konzervativizmus, a gazdasági elmaradottság, a természeti környezet hatóereje miatt hagyományos gazdasági műveltségükhöz, technikai eszközeikhez (régii tejes edények, ételek, kunyhók) azonban még ragaszkodnak.

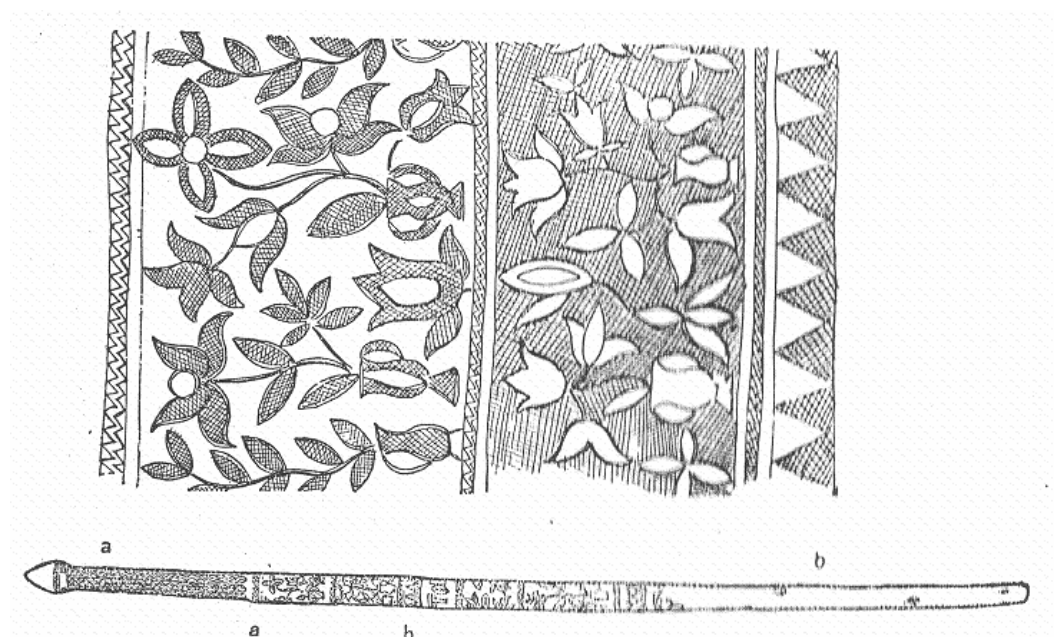
¹ D. Comşa: *Album de crestături în lemn*. Nagyszeben, 1909. XXX–XXXIII. tábl. I. Teutsch – K. Fuchs: i. m. 137.

² Néprajzi Múzeum, Budapest. Lsz. 138.010 (Óradna, Beszterce-Naszód m.), 138.011 (Árdány, Beszterce-Naszód m.).

³ Néprajzi Múzeum, Budapest. Lsz. F. 89.120–89.123. *Márkus Mihály* gyűjtése.

⁴ T. Morariu: i. m. 174, 176

A román nép táplálkozása igen egyszerű. Sok vadontermő növényt fogyasztanak.¹ Általában azonban a románok táplálkozására a tej, tejtermékek és a különböző kásák jellemzők. A kásákat eredetileg kölesből készítették. Még 1670-ből is van adatunk az egyszerű köleskenyér készítésére. A búza a XIX. század végéig sohasem volt a nagy tömegek tápláléka. Búzakenyeret csak a bojárok ettek s ők fogyasztottak nagyobb mennyiségű húst is. A népnél a kölest a XVII. században a kukorica szorította ki. A különböző savanyú levesek a keleti és északi szláv műveltségéből kerültek át a románokhoz. Claudian, akinek ezeket az

8. kép. Román pásztorbot, magyar eredetű díszítéssel. (Óradna, Beszterce-Naszód megye. (Néprajzi Múzeum, Budapest, 138.010. lsz.)

értékes megállapításokat köszönhetjük,¹¹ rámutat arra, hogy táplálkozás tekintetében a román nép helyzete Erdélyben sokkal jobb, mint a Kárpátokon kívül. Erdélyben aránytalanul kisebb mértékben pusztít a helytelen táplálkozás okozta népbetegség, a pellagra, mint a Havasalföldön vagy Moldvában. »In Ungarn, Siebenbürgen (und in Rumänien auch in der Oltenia) – írja E. Fischer – nährt sich der Bauer besser, er hat dort von den magyarischen und sächsischen Mitbewohnern

¹ I. Claudian: i. m. 92; E. Fischer: *Die Küche des rumänischen Bauern*-Archiv für Anthropologie, NF. VIII. (XXXVI.) Braunschweig, 1909. 246.

² I. Claudian: i. m. 23 kk.

manches gelernt: vor allem das Brotessen (das der hiesige rumänische Bauer noch nicht versteht), die Bereitung von mancherlei einfachen Mehlspeisen (învîrtită, gălusce, pólele în brîu, tocmaği, plăcintă, colaci, trahanaua, țipău, usw.), ferner allerhand Speisen mit Gemüse (namentlich mit Sauerkohl), dann allerlei Braten, frische und geräucherte Würste u. dgl.«¹ Egészen természetes, hogy az erdélyi román nép táplálkozás tekintetében a magyar konyha után igazodik, mert még a hasonló ételek is sokkal ízletesebben készülnek a magyar konyhában, mint a románoknál. Jó példa erre a magyar puliszka összehasonlítása a román *mămăligă*, *coleașă* nevű étellel. A Cibles alatti falvakban (Rogoz, Rohi) a *tocană* (a *mămăligă* helyi neve, kukoricalisztból készült kásaszerű étel) még egy etnográfus számára is ehetetlen étel, amint piszkosan, penészesen előke-rül a határban dolgozó román átalvetőjéből. Még az sem segíti elő a fogyasztását, ha a románokhoz hasonlóan hagymával próbáljuk enni. Ellenben a románokkal szomszédos magyarok a legízletesebb ételt készítik a kukoricalisztból. Az Avas hegységben (Szatmár megye) szintén azt látjuk, hogy a magyarok tápláléka ízletesebb, változatosabb és fejlettebb, mint a románoké.²

Jelentékeny magyar műveltségi hatást vehetünk észre akkor is, ha a népviseletet vizsgáljuk.

A magyar alföldi városok és falvak régi jegyzőkönyveiben, levéltári anyagában sok hatóságilag körözött egyén személyleírása fordul elő. A körözöttek között bőven vannak bihar- és szatmármegyei románok. Amikor ezeknek a románoknak a viseletét leírják, megemlítik, hogy »fekete magyar süvegben« járnak, szűrt viselnek (1772).³ Az alföldi rövid derekú férfiinget, a bő gatyát átvették a máramarosi, szatmári és bihari románok.⁴ Ők őrzik ezeket a jellegzetes magyar viseletdarabokat akkor, amikor a magyarok már elhagyták s újabb formákat illesztettek viseletükbe. Amíg a rövid derekú magyar ing elsősorban Erdély északi részén Szatmár megyében és Máramaros megyében nyomult be a románok közé, addig a magyar népviselet legszebb darabját, a cifraszűrt főleg a déli részeken veszik át a románok. A bihari posztóvirágos szűr a Sebeskörös völgyén át Tordáig, Marosvásárhelyig, a Feketekörös völ-

¹ E. Fischer; i. m. 247–248.

² Czirbusz G.: *Az Avasság és népe*. Földrajzi Közlemények XXVIII (1900), 229.

³ Banner J.: *A békési községi levéltárban őrzött Litterae Currentales viselet-történeti adatai*. Népünk és Nyelvünk V (1933), 85.

⁴ Györffy I.: *A feketekörösvölgyi magyarság viselete*. Népr. Ért. XIII (1912), 4; Magyarság Néprajza I. Budapest, 1933. 403.

gyén Bélig jutott el, az aradi hímzett szűr pedig a Maros völgyén Déváiig, Gyulafehérvárig terjedt.¹ Szatmárnémetiben a magyar gubakészítők különböző gubákat készítettek a románoknak is. Így pl. Szilágycsehi, Szilágysomlyó vidékén lakó románok részére Szatmárnémetiben rövid, fehér színű gubát készítettek.² Elkerült a magyar guba az Avas hegység románjaihoz.³

Szilágymegye déli részén a román népviseletre igen erős hatással van a kalotaszegi magyarság. Átveszik a bő gatyát, a darázsolt kötényt, a piros csizmát, a bagaziát, a condrát, a különböző bőr ruhaféléket (9. kép). Ezeket a viseletdarabokat Zilah, Bánffyhunyard, Zsibó, Szilágysomlyó vásárain magyar szücsöktől és szabóktól vásárolják. A gyalui román nők kalotaszegi piros csizmában járnak. Tordán, Nagyenyeden vannak magyar tűszőkészítők, akik szinte kizárólag románok részére dolgoznak.⁴ A Jára völgyében (Torda-Aranyos megye) szintén azt tapasztaljuk, hogy a módosabb románok a magyarok viseletét veszik át s magyarszabású csizmában, nadrágban járnak. A mezőségi románok viseletére a székelység hatott.⁵ Igen gyakori az az eset, hogy a viseletnek csak az ornamentikája ragadja meg a románokat. A szabásformát nem veszik át, csak a ruhadarabon lévő díszítményeket. Ha a kalotaszegi román ingeket vizsgáljuk, találunk közöttük olyanokat, amelyeknél a szabásforma román, de a díszítmény magyar elemekből áll.⁶ A Néprajzi Múzeum (Budapest) gyűjteményében van egy román ing,⁷ amelyen kalotaszegi írásos hímzéssel készült motívumokat láthatunk. A hímzés

¹ Györffy I.: *A feketekörösvölgyi magyarság viselete*, Népr. Ért., XIII (1912), 2. Györffy I.: *Magyar népi hímzések I. A cifraszűr*, Bp. F930. 22 23, 51., 57.

² Gunda B.: *Szatmármegyei gubaformák*. Ethn. LV (1944), 3. sz.

³ Luby M.: *A gubakészítés módja és a gubás mesterség*, Népr. Ért. XIX (1927), 150.

⁴ Viski K.: *Erdélyi népelet*. Az *Erdély* c. munkában. Bp., 1940. 130; Gönyey S.: *A szilágysági magyarok népviselete*. Magyar Iparművészet – Muskátli. XLVI. (1943), 3. sz. 13; ld. még a *Hagyomány Szava*. c. folyóiratot, III (1942), 5. sz. 3; Szabó T. A.: *A kalotaszegi női öltözködés leírása*. Népr. Ért. XXXIII (1941), 273

⁵ Czirbusz G.: *A Jára völgye és népe*. Földrajzi Közlemények XXIII (1895), 245; Viski K.: i. m. 129.

⁶ Palotay G. – Szabó T. A.: *Magyar hatás két erdélyi román ingen* (Kézirat a Néprajzi Múzeumban, Budapest).

⁷ Lsz. 138.643. Malomszeg, Kolozs m. (Az ingre Palotay G. hívta fel a figyelmet.) Vö. még Haáz F. – Palotay G. – Szabó T. A.: *A Néprajzi Múzeum erdélyi vászonhímzés anyaga*. Népr. Ért. XXXII (1940), 405. A mezőségi román hímzéseken látható magyar hatásról l. Palotay G. – Szabó T. A.: *Mezőségi magyar hímzések*. Kolozsvár, 1943. 54.

elhelyezése az ingen román elképzelés szerint történt, de a hímzés technikája és formája magyar (10. kép).

Az adatokból azt látjuk, hogy az erdélyi román népviselet alakulására nagy hatással volt a magyar népviselet. A hagyományos román formák elhagyása többnyire együtt jár magyar elemek átvételével. A magyar népi ízlés után való igazodásnak a jele az, hogy a női ingek román szabásmintáját ugyan megtartják, de az ingre már magyar ornamentika kerül. A magyar népi hatóerő még olyan helyen is megnyilvánul, ahol kis számú magyarságot jelentékeny román néptömeg vesz körül, mint pl. a Lápos völgyében, ahol Domokos és Magyarláros magyarságának a hatására a nők elhagyják a *cătrință* viseletét. A férfiak harminc évvel ezelőtt még szűk gatyában jártak, de ma már a magyarok bő gatyáját hordják. A keskeny peremű, csonka kúp alakú magyar kalapokat is napról-napra gyakrabban láthatjuk a román férfiak fején.¹

Ki kell emelnünk azt, hogy ezeknek a viseleti elemeknek az átvétele nem egyszerű morfológiai átvételt jelent, hanem a románságnak a magyarság életformája felé való igazodásával jár együtt. Szépen kifejezi ezt egy bukovinai román népdal is, amelyben a román leány azért óhajtozik, hogy magyar fiú felesége lehessen. Olyan magyar fiúé, akinek madárénekhez hasonló a hangja, tele van az inge hímezve virággal és sarkantyú peng a csizmáján.²

Itt kell röviden kitérnünk arra, hogy C. Petranu teljesen tévesen állítja be a román népművészetnek a magyar népművészetre gyakorolt hatását.³ *Az egyszerű átvételt összetéveszti az egész ethnikum magatartását, életformáját befolyásoló hatással.* Az átvételnek és hatásnak a népi műveltségben különböző jelentősége és értéke van. Az átvétel az ethnikum társadalmi magatartásában változást nem okoz, míg a hatás erős változást idéz elő. A hatás sokkal inkább érinti a társadalmi tényezőket, mint az átvétel. Ha egyes román elemek elő is fordulnak az erdélyi magyar népművészetben, azok ott átalakulnak, feloldódnak. Ami azonban ennél is lényegesebb: a magyar népi műveltség organizmusában változást nem okoznak. Az átvétellel a magyarságnak saját hagyományos életformájával szemben tanúsított magatartása nem változik meg. A magyarság csak

¹ Saját gyűjtésem.

² S. F. Marian: *Hore și chiuituri din Bucovina*. Academia Română. Din viața poporului român, IX. București, 1910. 15.

³ C. Petranu: *Influence de l'art populaire des Roumains sur les autres peuples de Roumanie et sur les peuples voisins*. Bucarest, 1936. Kny. 13 kk.

egyest elemeket vesz át (ami az egymás mellett élő népeknél természetes is), a nélkül, hogy műveltsége közelebb kerülne a román műveltséghez. A románoknál éppen az ellenkezőjét látjuk. Az átvétellel a román műveltségi forma megváltozik. Az átvétel megnyilvánul az életmód megváltozásában, a társadalom magatartásában, – s így az átvétel jelentősége *hatássá* tágul ki. A magyar hatás nem maradt meg a felületen, hanem lenyúlik a román lelkiség legmélyebb rétegéig. Ezt bizonyítják a román templomokban előforduló magyar elemek. A magyarvalkói (Kolozs m.) román templomban magyar felírásokat, magyar karosszéket találunk, sőt még a festett szentképek alakjait is (pl. a fiát feláldozó Ábrahámot) magyar viseletben ábrázolják.¹

Éppen a népviselet szemléletesen bizonyítja, hogy a műveltség alakulásában, fejlődésében a magyarok a románok előtt járnak. A viseletnek a múltban közös elemeit a magyarok már régen nem hordják akkor, amikor azt a románok még mindig viselik. Így Udvarhely megyében (Lövete) 40–50 évvel ezelőtt hosszú kieresztett derekú inget hordtak a férfiak, amelyet tüszövel szorítottak le,² Napjainkban az ottani magyaroknál sem a hosszú, kieresztett derekú ing, sem a tüsző nem használatos, ellenben a környező románoknál mindkettő általános. Ugyanílyen alakulásbeli különbségek láthatók az anyagi műveltség más területén. A Feketekörös völgyében a román házak csak egyszerűbb, elmaradottabb formái a magyar háznak, csak fejlődésbeli különbség állapítható meg a magyar és román telkeknél is.³ A román telkeken a gazdasági épületek egyszerűbbek, a telek nem olyan rendezett, mint a magyaroknál, mert a románok még nem érték el azt a gazdasági színvonalat, amelyen a magyarok állnak. De a román telkek mégsem az irtvány települések jellegzetes telkei, hanem földműveléssel kapcsolatos csűrös telkek.

Ha az erdélyi román műveltség kultúrformológiai felépítését vizsgáljuk, akkor egy balkáni elemekkel telített jellegzetes terület bontakozik ki. A terület pontos határvonalát nem követhetjük, már csak azért sem, mert a néprajzban nincsenek vonalhatárok, hanem széles átmeneti övhatárok. Ez a terület Krassó-Szörény megye keleti része, Hunyad megyében főleg Hátszeg (Hațeg) és Erdőhát (Pădureni) vidéke. A Marostól északra ide tartozik a Bihar hegység déli része, az Erdélyi Érchegység, – főleg a móc vidék.

¹ Malonyay D.: *A magyar népművészet* I. Bp., 1907. 39.

² Haáz F. D.: *Egy székely falu öltözeté. Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum ötvenéves jubileumára.* Sepsiszentgyörgy, 1929. 439.

³ Györffy I.: *Dél-Bihar falvai és építkezése.* Népr. Ért. XVI (1915), 18, 21.

A terület kultúr-morfológiai értelemben a balkáni műveltség egy északi nyúlványa, ahol a műveltséget hordozó román nép balkáni műveltségi javait nagymértékben megőrizte. A továbbiakban *balkáni műveltségi körnek* nevezem a területet.

A balkáni elemek itt igen változatosak.

Balkáni elemeket mutat fel a terület román háza, amelyet *Vuia casă cu cămară (maison à cămară)* típusnak nevez.¹ A ház egy lakószobából áll (*casă*), amelyben szabad tűzhely (*căloiu, căloniu, camnița*) van. A tűz a földön vagy alacsony sárpadkán ég. A szoba mellé szűkebb *cămară* épült, amely tulajdonképpen a kamara szerepét tölti be. »Celle-ci – írja Vuia – est plus petite et l'on y enferme les aliments, les vêtements, les outils et d'autres objets qui ne peuvent trouver place dans la maison. Pour assurer la conservation des aliments, elle est fraîche sans feu et sans fenêtres.«² A *casă* és *cămară* ajtaja külön-külön nyílik a tornácra (*tîrnaț*). Ebben a román házban megtaláljuk a nyugatbalkáni ház jellegzetes vezérvölgyleit, amilyenek a következők: »... le *țășț*, couvercle sous lequel on cuit la bouillie de maïs, le *vătrai*, petite pelle de fer avec laquelle on prend la braise, le *lopar*, plateau de bois sur lequel on sert la *mămăligă* (bouillie de maïs) et particulièrement la *masa mică*, petite table fait transition entre la table élevée de l'Europe centrale et celle encore plus basse de la Peninsule Balkanique.«³ Kétségtől a balkáni elemek közé tartozik a körteformájú rézbogrács is.⁴ Hangsúlyozzuk: igen lényeges, hogy ezek az elemek együttesen fordulnak elő a balkáni műveltségi körben. Mondhatnánk, hogy tárgyszociológiai szimbiózisban vannak egymással és az alább felsorolt más műveltségi jelenségekkel.

A balkáni műveltségi körben találunk úti és völgyi falvakat, de a település eredeti formája tanyajellegű (Einzelhof, village dispersé). A házak egymástól távol, elszigetelten állanak. Körülveszi őket a tulajdonos földje s mindegyik ház egy-egy kis individuális gazdasági vilá-

¹ R. Vuia: *Le village roumain de Transylvanie et du Banat*. Bucarest, 1937. | Kny. 41; R. Vuia: *Țara Hațegului și regiunea Pădurenilor*. Lucrările Institutului de Geografie al Universității din Cluj. II (1924–1925), Kolozsvár, 1920, 108.

² R. Vuia: *Le village roumain...* 48.

³ R. Vuia: *Le village roumain...* 67. A megfelelő balkáni analógiákat l. a Vuia-nál idézett irodalomban (*Meringer, Murko, Moszyński*, stb. munkáit Vö. még Gunda B.: *A lakóház kialakulása az Ormánságban...* Ethn. XLVI. 1936. 208.

⁴ Gunda B.: *A lakóház kialakulása az Ormánságban...* 208, 31. kép. Cinea I.: *Clopotiva, un sat din Hațeg*. I. Bukarest, 1939. 42. kép.

*9. kép. Román legény magyar bujkában és bő gatyában.
Csizér, Szilágy megye. Gönyey S. felv.*

10. kép. Román női ing ujjának részlete kalotaszegi magyar hímzéssel. Malomszeg, Kolozs megye. (Néprajzi Múzeum, 138.643. lsz.)

got alkot. A szűkebb értelemben vett falu és határa között különbséget tenni nem lehet. Az utcák teljesen hiányoznak s az egyes telkeket gyalogösvények kötik össze. A falunak igen nagy kiterjedése van. A népesség állattenyésztéssel és szénacsinálással foglalkozik. A termelési rendszer extenzív.¹ A szénacsinálásra jellemzők a lecsonkolt élő fákra rakott boglyák.² Helyenként kifejlődött némi, archaikus jellegű háziipar. Így a Móc földön a faipar. Néhány hunyadmegyei faluban iparszerűen foglalkoznak sütőharangok készítésével.³ Találkozunk egyszerű fazekassággal.⁴ A lakosok azonban ezeket az iparokat csak olyan mértékben űzik, amilyen mértékben közvetlen életigényeik kielégítése miatt szükség van rájuk. Ezt legjobban bizonyítja, hogy termékeikkel (l. a fentebb említett móc példát) nem pénzgazdálkodást, hanem cseregazdálkodást folytatnak. A balkáni műveltségi kör háziipara nem fejlődőképes. A faluformát 400–1500 méter magasságban találjuk meg. Vuianak a faluformáról kifejtett történeti következtetései teljesen elhibáztak. A tanyajellegű település nem történetiséget, hanem gazdasági formát tükröz s a pásztorkodással, az irtványgazdálkodással magyarázható. Amint a terület tűzhelyszerszámai balkáni kapcsolatot

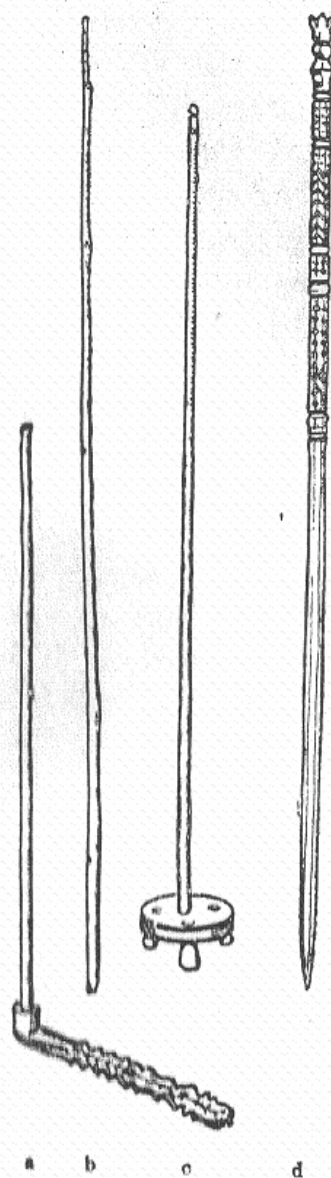
¹ R. Vuia: *Chronologie des types de villages dans le Banat et la Transylvanie* III. Kolozsvár, 1936. 35–37.

² Néprajzi Múzeum, Budapest. Lsz. F. 12.231 (Alsónyíresfalva, Hunyad m.), F. 12.241 (Felsőnyíresfalva, Hunyad m.), F. 12.248 (Kékesfalva, Hunyad m.).

³ Szilády Z.: *Erdély régi tűzhelyei*. Népr. Ért. X (1909), 8.

⁴ B. Slătineanu: *Ceramica românească*. Bukarest, 1938. 118–124.

Évkönyv az 1944. évre

II. kép. Erdélyi guzsalysok:

- a. magyar talpas guzsaly, Domokos, Szolnok-Doboka megye (Néprajzi Múzeum, Budapest, 137.440. lsz.);
 b. román rúdguzsaly, Rohi, Szolnok-Doboka megye (Néprajzi Múzeum, Budapest, 137.439. lsz.); c. magyar talpas guzsaly, Kalotaszeg (Nagy J. után); d. magyar rúdguzsaly. Székelyföld. (Malonyay D. után).

mutatnak, úgy ez a településforma is megtalálható a Balkánon, mégpedig az ú. n. Stari Vlah faluformában. Ez a faluforma a Belgrádtól Montenegró keleti részéig húzott vonaltól nyugatra terjedt el az Adriai tenger partjának kivételével.¹ Mármost feltűnő, hogy Erdélyben a fenti házforma és tűzhelyszerszámai s a tanyajellegű települések elterjedési területilegényegileg egybeesik, a Nyugatbalkánon is egybeesik a Stari Vlah falu és az ú. n. dinári házforma elterjedési területe.² A dinári házformának pedig azok a tárgyak a legjellemzőbb vezérkövületei, amelyek az erdélyi román *casă cu cămară* házformának. Ugyanannak a házformának és ugyanannak a településformának Erdélyben és a Nyugatbalkánon való összefüggése nem lehet véletlen.

Az Erdélybe felhúzódott balkáni műveltségi kör északi részén a faluformák rendezése magyar intézkedésre jött létre. A tanyajellegű települések román lakossága sok gondot okozott a közigazgatásnak s a közbiztonságot is veszélyeztette. A XVIII. század végén ezért II. József császár rendeletére a Bihar-hegységben a román tanyajellegű településeket zárt községekké kellett átrendezni, s így azután többé-kevésbé szabályos úti, völgyi és halmazfalvak jöttek létre.³

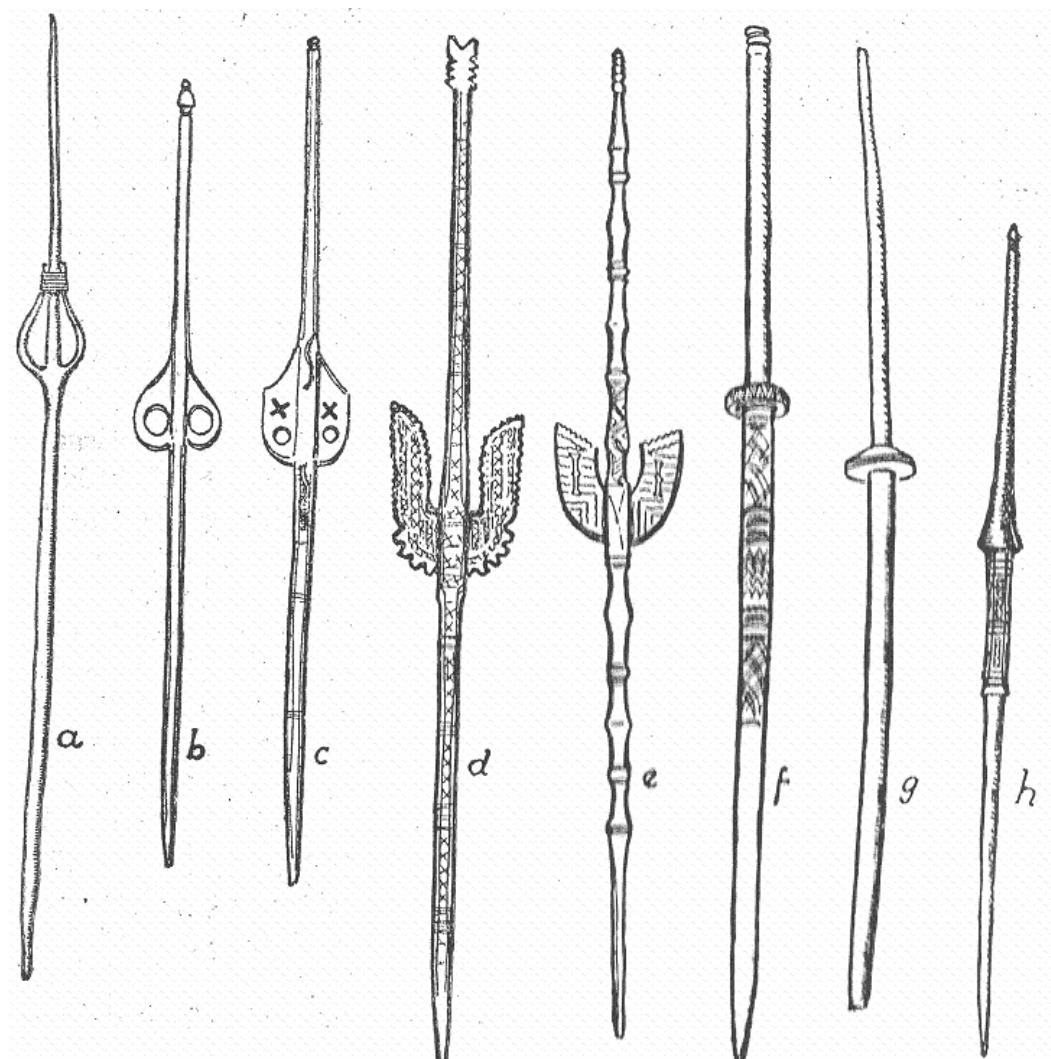
További balkáni elemei ennek a területnek a kúpalakú tetővel épült kőkunyhók, a jellegzetes, madárcsőrforma szájjal készült pásztorivó csanakok, a szántalpakra épített pásztor-kunyhók és a kukorica-cséplő kosarak. Az előbbi kettő a Nyugatbalkánon fordul elő s a Déli Kárpátok román népi műveltségének kétségkívül nyugatbalkáni kapcsolatát bizonyítja. A kúpalakú tetővel épült kőkunyhóról és az ivócsanokról feltehető, hogy azokat a román pásztorok hozták magukkal a Nyugatbalkánról s egyszerű életkörülményeik között napjainkig megőrizték. A szántalpas pásztor-kunyhóval és a kukoricacséplő kosárral pontosabban nem tudjuk megmondani, hogy a Balkán félsziget melyik részén ismerkedtek meg a románok.⁴ Mivel a kukorica csak a XV. század óta honosodott meg Európában s a románokhoz csak a XVII. században

¹ J. Cvijić: *Balkansko poluostrvo i južnoslovenske zemlja*. II. Belgrád, 1922, 332.

² J. Cvijić: i. m. 348 kk.

³ Györffy I.: *Dél-Bihar falvai...* 110.

⁴ Gunda B.: *Balkanische Zusammenhänge der rumänischen Volkskultur der Südkarpathen*. Archivum Europae Centro-Orientalis VIII. (1942), 269–270. Hogy ezeknek a kérdéseknek a vizsgálatánál helyes nyomokon járok, megerősít az az ismertetés, amelyet tanulmányom magyar szövegéről a Balkán néprajzának kiváló ismerője, Ch. Vakarelski írt, *Südostforschungen* VII. (1942), 349. (Vö. D. Trotzig: *Slagan och andra tröskredskap*. Stockholm, 1943. 106.)

12. kép. Erdélyi román és ruszin guzsalyok: a) Bozovics, Krassó-Szörény megye (Néprajzi Múzeum, Budapest, 10.468. Isz.); b) Bozovics, Krassó-Szörény megye (Néprajzi Múzeum, Budapest, 10.453. Isz.); c) Bozovics, Krassó-Szörény megye (Néprajzi Múzeum, Budapest, 10.466. Isz.); d) Pojana, Hunyad megye (Néprajzi Múzeum, Budapest, 10.870. Isz.); e) Pojana, Hunyad megye (Néprajzi Múzeum, Budapest, 10.871. Isz.); f) Cserbel, Hunyad megye (Néprajzi Múzeum, Budapest, 79.568. Isz.); g) Rahó, Máramaros megye, ruszin guzsaly (Néprajzi Múzeum, Budapest, 88.751. Isz.); h) Bozovics, Krassó-Szörény megye (Néprajzi Múzeum, Budapest, 10.441. Isz.).

jutott el,¹ ebből következik, hogy a cséplőkosár használata sem lehet régibb. Nehezen képzelhető el, hogy előzőleg más gabona cséplésére hasz-

¹ I. Claudian: i. m. 96.

nálták volna. Előfordulása arra utal, hogy a Déli-Kárpátok román népi műveltségébe még a XVII. század után is szívódtak fel a Balkán felől egyes műveltségi elemek.¹

Balkáni kapcsolatokra mutat az ezen a területen szokásos fejen való teherhordás, amit azonban semmiesetre sem lehet a római gyarmatosokkal összefüggésbe hozni.²

Jellegzetesen balkániak ennek a területnek a guzsalyformái. Ezt azért is szükséges hangsúlyozni, mert a guzsalyformák életkorok és népcsoportok meghatározói.³ A balkáni műveltségi körben a guzsalyok kivétel nélkül talpnélküliek. A guzsalyt az asszonyok fonás közben az övükbe, a korbba dugják vagy pedig karjukkal a csipőjükhöz szorítják. Így azután járkálás közben is nyugodtan dolgozhatnak. A fonásnak ez a módja a talpnélküli guzsallyal együtt a vándor, mozgó életmódot folytató népre jellemző. Ami a jelen esetben a románok pásztoréletmódjára utal.

Az erdélyi magyarságnak ezzel szemben különböző talpas guzsalyformái vannak (II. a., c. kép). Használ az erdélyi magyarság talpnélküli rúdguzsalyt is.⁴ Ez a rúdguzsaly egyszerű sima vagy festéssel, faragással díszített, kb. 2 méter hosszú rúd (II.d.kép), amelyből (valószínűleg szász hatásra) egy talpas forma fejlődött ki (II. c. kép). Sem a hosszú rúdguzsaly, sem a talpas guzsalyok nincsenek meg a Balkán félszigeten s így azokat Erdélyben jellegzetesen magyar formáknak kell tartanunk. A hosszú rúdguzsalyt is és a talpas guzsalyokat is átvették Erdély több területén a románok (Lápos, Szamos és Maros folyók mente), amit bizonyít az is, hogy a guzsalytalpat magyar szóval (*talpă*, magy. *talp*, Galgó, Macskamező, Szolnok-Doboka m.) nevezik.⁵

De vizsgáljuk tovább az erdélyi románok balkáni műveltségi körének guzsalyformáit.

¹ B. Gunda: *Balkanische Zusammenhänge...* 269–270.

² S. Mehedinți: *Was ist Siebenbürgen?* Bukarest, 1941. 29; B. Gunda: *Die Uransässigkeit des Rumänentums in Siebenbürgen im Lichte rumänischer volkskundlicher Beweise.* Archivum Europae Centro-Orientalis VIII (1942), 511.

³ A. Byhan: *Beitrag zur Volkskunde der Gagauzen.* Mémoires de la Société Finno-Ougrienne LXVII. Helsinki, 1933. 60., 2. jegyzet.

⁴ Gönyey S.: *A kendermunka népi szerszámai Magyarországon.* Népr. Ért. XXVIII (1936), 2. térkép; Gönyey S.: *A székely guzsaly.* Népr. Ért. XXXIII (1941), 91–95. A guzsalyok szép sorozatát mutatja be s néprajzi jelentőségükre felhívja a figyelmet Bátky Zs.: *Útmutató néprajzi múzeumok szervezésére.* Bp., 1906. 206 kk.

⁵ Saját gyűjtésem. (11. b. kép).

nál,¹ Bulgáriában,² Macedóniában,³ Montenegróban.⁴ A guzsaly továbbfejlődött formája az, amelynél a guzsalyszár közepén deszkából készült szív- vagy szárnyalakú faragványt láthatunk. Az előbbi ismeretes Krassó-Szörény megyében (Bozovics, 12. b., c. kép),⁵ míg ettől a területtől keletre Hunyad és Szeben megyékben a szárnyalakú faragvány az általános (12. d., e. kép).⁶ A két utóbbi forma valószínű, hogy a románoknál alakult ki a 12. a. képen bemutatott guzsalyból. Balkáni jellegüket azonban ornamentikájuk kétségkívül mutatja, amely megegyezik a balkáni lapátguzsalyok ornamentikájával.⁷ A fagyűrűs guzsalyszár (Cserbel, Hunyad megye, 12. f. kép)⁸ analógiáit a bolgároknál találjuk meg,⁹ de feltehető, hogy a Balkán félsziget más részén is előfordulnak. Ez az utóbbi forma valószínű, hogy csak egy változata a kúpalakú guzsalynak (12. h. kép), amely szintén előfordul¹⁰ ebben a balkáni műveltségi körben és balkáni területeken

¹ Ch. Vakarelski: *Bit na trakijskit' i maloazijskit' bālgari*. Sofia. 1935. 122, 190–191. kép.

² St. L. Kostov: *Prelici*. Izvestija na narodnija etnografski muzej v' Sofija IV. (1924), 26.

³ L. Schulze-Jena: *Makedonien*. Jena, 1927. XX. tábl.

⁴ A. Haberlandt: *Kulturwissenschaftliche Beiträge zur Volkskunde von Montenegro, Albanien und Serbien*. Wien, 1917. XI. tábl., 3. kép.

⁵ Néprajzi Múzeum, Budapest. Lsz. 10.453, 10.466, stb.

⁶ Néprajzi Múzeum, Budapest. Lsz. 10.858, 10.870 (Pojana, Hunyad megye). D. Comşa: i. m. 46 kk. képek; T. Pamfile: *Industria casnică...* 10. Szárnyas guzsalyszárak Hunyad megyétől délre, a romániai Dolj, Gorj és Mehedinți megyékben is előfordulnak (Al. Tzigara-Samurçuş: *Izvoade de creştături ale ţăranului român*. Bukarest, 1928. 31, 37, 45, stb. kép). Vö. még: M. von Kimakowicz-Winnicki: *Spinn- und Webwerkzeuge*. Würzburg, 1910. 13.

⁷ St. L. Kostov: i. m. 29.; *Zbirka jugoslovenskih ornamenta*, Zagreb, 1931., 19–20. tábla. A román és balkáni guzsalyok díszítésénél az ékrovásos geometrikus ornamentika uralkodik.

⁸ Néprajzi Múzeum, Budapest. Lsz. 79.568.

⁹ St. L. Kostov: i. m. 13. – A huculoknál (12. g. kép) kúpalakú gyűrűvau a guzsalyon (l. m. K. Moszyński: *Kultura ludowa Slowian* I. Kraków, 1929. 306 208/4. kép), ami bukovinai román hatás lehet. Ilyen bukovinai román guzsalyt közöl Al. Tzigara-Samurçuş: i. m. 24, 49, 51. kép.

¹⁰ Néprajzi Múzeum, Budapest. 10.437–10.442, 10.444, 10.445. lsz. Bozovics, Krassó-Szörény m.

(kisázsiai bolgárok,¹ Bulgária,² Macedónia,³ Görögország,⁴ Isztria,⁵ Dalmácia⁶).

Kétségtelen, hogy a románok mindezeket a guzsalyokat a Balkán-félszigetről hozták magukkal vagy pedig az onnan magukkal hozott formákból fejlesztették ki. A Déli Kárpátok területén azután több más balkáni elemmel együtt megmaradtak.

Feltűnő azonban, hogy az ágguzsalyok változatai (13. kép) előfordulnak a Radnai-havasok vidékén is,⁷ ahol azokat szintén balkáni maradványoknak kell tartanunk. A két terület között – főleg a Mezőségeken:– azonban olyan rúd- és talpas guzsalyokat használ a román nép, amelyeket a magyarságtól vett át (vö. 11. a.–c. kép).

Tovább folytathatók a jellegzetes román műveltségi terület balkáni kapcsolatainak kimutatását, de már ez a néhány példa is rávilágít a Bihar-hegység, az Erdélyi Érc-hegység, Hunyad és Krassó-Szörény megye román népi műveltségének balkáni gyökereire. A fenti területen

¹ Ch. Vakarelski: *Bit na trakijskit'*... 122, 192. kép.

² St. L. Kostov: i. m. 31.

³ A. Haberlandt: i. m. 91, XI. tábl. 6. kép.

⁴ A. Haberlandt: *Die volkstümliche Kultur Europas in ihrer geschichtlichen Entwicklung*. G. Buschan: *Illustrierte Völkerkunde* II 1. Stuttgart, 1926, 526. Itt a következőket írja Haberlandt: »In Griechenland, Rumänien und wiederum bis Istrien ist aber auch ein Stock mit einem besonders aufzustockenden Haupt verbreitet, das die Form einer nach unten gekehrten genchweiften Tüte besitzt.«

⁵ M. Gavazzi: *Der Aufbau der kroatischen Volkskultur*. Baessler-Archiv, XX. Berlin, 1937. 176.

⁶ M. Gavazzi: i. m. 176. A kúpalakú guzsaly a Drina vonalától nyugatra s a Timok-Strumica völgyétől keletre terjedt el a Balkánon. A Balkán középső részén hiányzik. (M. Gavazzi: *Problem karakterističnoga razmještaja nekih etnografskih elemenata na Balkanu*. Extrait des Comptes Rendus du IV-e Congrès des Géographes et des Ethnographes Slaves, Sofia, 1936, 232.) Mivel a románok a Timoktól keletre Bulgária területén nem ismerkedhettek meg a kúpalakú guzsallyal, azt csakis a nyugati Balkánról hozhatták magukkal. – Az itt ismertetett guzsalyok további mediterrán kapcsolataira l. A. Byhan: *Überlebsel bei den Sarden*. Mitteilungen aus dem Museum für Völkerkunde in I Hamburg. XIII. Hamburg, 1928, 257–259, F. Krüger: *Die Hochpyrenäen. D. Hausindustrie. Tracht, Gewerbe*, Hamburg, 1936. 32–42.

⁷ Néprajzi Múzeum, Budapest. Lsz. 137,432 (Szamospart, Beszterce-Naszód m.), 137,435 (Kisrebra, Beszterce-Naszód m.). – L. még 13. kép. Az újabb eredetű talpas guzsalyok (*lábguzsaly*) mellett ág- és kúpos guzsalyuk (*guzal, furcă*) van a moldvai csángóknak (Lükő G.: *Moldvai csángók kendermunkája*. Népr. Ért. XXVI (1934), 98, 5. kép). Az utóbbi guzsalyformákat valószínű, hogy a románoktól vették át.

es a Balkán félszigeten előforduló néprajzi jelenségek azonossága nemcsak műveltségi kapcsolatot jelent, hanem a román nép balkáni (elsősorban nyugatbalkáni) kapcsolatát is. Ezek a néprajzi dokumentumok csakis a román néppel együtt kerülhettek el a Balkánról Erdély délnyugati részére. A dokumentumoknak a néptől független átszivárgása semmi körülmények között sem jöhetett létre, mivel nem egyes műveltségi elemekről, hanem egymással szervesen összetartozó műveltségi elemek csoportjáról ('kulturkomplexum') van szó. Az a nép, amelyik a Balkánról a Kárpátok területére költözött, magával hozta műveltségi javait is. Fontosnak tartjuk felhívni a figyelmet arra, hogy ezek a balkáni műveltségi elemek Erdélyben elsősorban ott fordulnak elő, ahol történetileg a román nép legelőször kimutatható¹ s az elemek egymással tárgy-szociológiai szimbiózisban vannak.

Az erdélyi románok balkáni műveltségi körét a Maros völgyében egy magyar műveltségi áramlat ketté vágta. Ugyanis a Maros völgyén keresztül különböző néprajzi jelenségek kerültek el Erdély belsejébe. Ide tartozik a már említett cifra szűr, amely Gyulafehérvárig terjedt. A Maros völgyén át a Magyar Alföld felől nyomul előre a ló és szorítja ki a mezőgazdasági munkából a szarvasmarhát.² A Maros völgyében a *casă cu cămară* házforma összefüggése is megszakad s közé a *maison à four dans la tindă* (*casă cu cuptor în tindă*) forma ékelődik be.³ Ennek a házformának az eredetét még nem látjuk világosan, de mivel vezérvölgölete: a konyhában álló kerek, boglyaformájú kemence (s ennek tovább fejlődött négyszögletes formája) magyar népterületen is megvan

¹ Lásd Tamás L. és Kniezsa I. előbb idézett munkáit. A későbbi szláv (ruszin) lakosokra l. a szatmári és szolnokdobokai középkori falvakat. Kádár J. – Tagányi K. – Réthy L.: *Szolnokdoboka vármegye monográfiája*, V. Deés, 1901. 310 kk. Maksai F.: *A középkori Szatmármegye*. Bp., 1940. Legújabban Szabó T. Attila (szerk.): *Szolnok-Doboka magyarsága*. Kolozsvár, 1944. c. gyűjteményes munkában Makkai L. (*Belső-Szolnok és Dobokamegye a középkorban* 65) és Jakó Zs. (*Belső-Szolnok és Doboka magyarsága* 105) mutattak rá az északerdélyi ruszin betelepülésekre.

² L. az 1911. évi magyar állatszámolás eredményeit. Magyar Statisztikai Közlemények, 41. k. Bp., 1913. – A lovak száma a Maros völgyében aránylag nagyobb, mint a hegyi falukban, ahol a fő igásállat a szarvasmarha. A lovak száma csak a mőcvidéken emelkedik lényegesebben, azonban a mőcok a lovat nem a mezőgazdasági munkánál használják, s a lovak száma ott sem haladja meg az igás szarvasmarhák számát. A Feketekörös völgyében is a Magyar Alföld felől nyomul előre a ló. (Győrffy I.: *A Feketekörös-völgyi magyarság*. Földrajzi Közlemények XL1 (1913), 495-)

³ R. Vuia: *Le village roumain...* 3. térkép.

(mint pl. a Feketekörös völgyében,¹ Kalotaszegen,² a Székelyföldön³) feltételezhetjük, hogy kialakításában nagy része volt a magyarságnak. A román építkezési terminológia magyar eredetű szavai és magyar tárgyi analógiák nyomán további magyar hatások is kimutathatók a román építészetben. Feltétlen magyar befolyásra alakult ki a fejlettebb gerendafal építés és tetőemelés (kontyos tető). Magyar eredetű Erdély nyugati részén, a Mezőségen a patics és vályogfal, Hunyad megyében a szobában álló szabad tűzhely felett a méhkas formájú füst és szikrafogó s a ház és berendezésének más elemei.⁴

Erdélyben jellegzetes román házat (különös tekintettel a tűzhelyre) csak az említett román műveltségi területen találunk. Erdély minden más területén – helyi szász hatásoktól eltekintve – a ház magyar, vagy a Nagyszamos völgyétől északra a Radnai-havasok, a Lápos-hegység, az Avas, stb. vidékén szláv hatásnak volt kitéve. Ezt a szláv hatást legjobban jellemzi a ruszin-orosz kemenceformának (*peč*) Máramaros, Szolnok-Doboka, Beszterce-Naszód és Szatmár megyékben való előfordulása.⁵ Szláv hatással magyarázhatjuk a hajdinatermelést,⁶ s a szénatartó abarék elterjedését.⁷ Ezeknek az északi, szláv műveltségi elemeknek az elterjedési területén igen sok a románok között a szláv típus (szőke haj, kék szem s általában a szlávok keletbalti elemek előfordulása).⁸ A műveltségi jelenségek elterjedése és a szláv népség között kell valami összefüggésnek lenni, mert a XI. században – a délerdélyi kisebb szláv foltoktól eltekintve – kb. a Szamos vidékéig terjednek a szláv települések.⁹

A szláv műveltségi hatás Északerdélyben csak morfológiai. Az általános román műveltségi színvonal emelésénél szerepet nem játszik. A magyar műveltségi hatás nemcsak morfológiai jelentőségű, hanem

¹ Györffy I.: *Dél-Bihar falvai...* Népr. Ért. XVII (1916), 102.

² Bátky Zs.: *Néhány adat Bánffyhunynak és környékének népies építkezéséhez.* Népr. Ért. VIII (1907), 61.

³ Viski K.: *Adatok a székely építkezés ismeretéhez.* Népr. Ért. XII (1911), 116.

⁴ Cs. Sebestyén K.: *A székely ház eredete.* Népr. Ért. XXXIII (1941), 81–85.

⁵ R. Vuia: *Le village roumain ...* 68.

⁶ Bátky Zs.: *Kivesző gabonaféléink.* Földrajzi Közlemények XLVI (1918), 32.

⁷ Megfigyelésem szerint az abarék a Nagyszamos völgyében (Bethlen) szórva még előfordulnak. Máramaros megyében *şopru* néven ismeretesek Barcánfalva, Majszin, Borsa, Váncsfalva, Nánfalva, Izaszacsal, Batiza, stb. falvakban.

⁸ Saját megfigyeléseim az Iza és a Visó völgyében.

⁹ Vö. Kniezsa I.: i. m.-ban közölt térképpel. L. még Gunda B.: *Magyar-szláv néprajzi kapcsolatok.* 224.

gazdasági és társadalmi tekintetben is formálja a román ethnikumot s a polgárosodás gondolatának az előkészítője. A magyar műveltségi javak átvétele új alakulási irányt ad a román népi műveltségnek. Ha a magyaroknak és románoknak hagyományos műveltségükkel szembeni magatartásukat vizsgáljuk azt látjuk, hogy a magyarok előljárnak a fejlődésben, az újításban. A magyarok hagyományos műveltségi elemeiket a mai igényeknek megfelelően alakítják. Ezzel példát mutatnak a románoknak, akik követik, utánozzák őket. A román nép azt a gazdasági és társadalmi színvonalat igyekszik magáévá tenni, amelyet a magyarságnál lát és tapasztal. A magyarok gazdasági műveltsége, viselete, stb. minden irányban terjed a románok közé, de nagyobb erővel elsősorban a Görgényi- és Kelemen-havasok vidékén, a Mezőségen, a Kalotaszegen s a Magyar Alfölddel érintkező részeken.¹ A közös keleteurópai elemek is a magyarságnál sokkal fejlettebb formában fordulnak elő, mint a románoknál.

A magyar műveltségi hatás kezdetét történetileg rögzíteni igen nehéz, sőt sok tekintetben lehetetlen is. Az ekékről, a guzsalyokról, a népviseletről történeti adatok nem maradtak fenn. Az a lényeges azonban, hogy ma is élő, szerves folyamatokról van szó, amelyek elől a románság sem ortodox szellemével, sem a zárt földrajzi környezetben való éléssel nem tud elzárkózni. A magyar népi műveltség ereje éppen úgy érezteti hatását a zárt földrajzi környezetben, mint a hagyományosan élő társadalmi rétegekben.²

A román ethnikum kénytelen engedni a magyar műveltségi erőnek, ha a fejlődés útján akar haladni.

Gunda Béla

¹ Jellemzően írja T. Nagy I.: *Csikmegye közigazdasági leírása*. Bp. 1902. c. munkájában, hogy a megye északi részén lakó románok »viseletre és szokásokra a székelységhez simulnak.« (15.)

² Foglalkoznunk kellene még a szellemi hagyományoknak, a népköltészetnek a kérdéseivel is, mint azt már magyar-szláv vonatkozásban megtettük. Az idevonatkozó eredmények sok bizonytalansága azonban nem engedi meg, hogy a problémákat kultúr-morfológiai szempontból vizsgáljuk.